

tanári állása kerülne veszélybe, mert abban a horvátországi kisvárosban, ahonnan hő-sünk való, az iskolai párttitkárt szokásos vasárnap délelőtti újságolvasói sétája mindig éppen a templom felé vezeti. Ezek első tapasztalásai, majd jönnek a középiskolaiak és egyetemiek. Sorakoznak a nemek, a tilalmak, s csoda-e, hogy részben már megnyomoritott emberként kerül ki a világba. Igazán érvényesülni senki sem tudott – ez a keserű tapasztalata annak a bizonyos érettségi találkozásnak is. Miki továbbra is a pornó bűv-körében maradt, csakhogy most már egzisztenciáját is e filmek eladásából biztosítja, Čedo csempész lett, s még az egykor szépséges és okos Arčeta is csak az látszik, hogy hízásnak indult, éles eszéből is alig tartva meg valamit. Stanislav írói ambícióinak kitel-jesedése elé pedig a hivatali körmölés vet gátat.

Szóval széthullás, ziláltság minden vonalon – elmélkedik Stanislavunk, s töpreng is nyomban azon, hogy születése pillanatában nyilván megvolt a lehetőség, megvolt az út is. Csakhogy... Csakhogy tudni kellett volna kellőképpen banni a szabadsággal, a de-mokráciával. És ez az, ami nem sikerült, legalábbis nem úgy, ahogy az elvek hirdetik. Minden más már csak következmény. Valahogy azokat a pornólapokat sem kellett vol-na tiltani, elmélkedik Stanislav, eljutva egy frankfurti könyvkiállítás alkalmával e nagy-város állomáskörnyéki peep-show-jába, mert, lám, ma már mi is megengedjük, sőt ma-gunk is nyomtatjuk, csakhogy most már akaratlanul is fölvetődik a kérdés: „Nem azért engedélyezzük, hogy felejtsük mindazt, amit nem szabad?”

A tabuk világában felnőtt nemzedék regénye *A pornográfia története*, a tabuké, ame-lyek közül, ha felszámoltak is egynehányat, azért mégiscsak maradt szép számban, hogy aztán örökül hagyjuk az utódoknak.

Tribuson regénye tehát a közelmúlt „történelméből” meríti témáját, s az időbeli közelség miatt ezt talán nem is történelemnek, hanem valami másnak, mondjuk politi-kának kellene nevezni. S hogy a regény jelképességét ezúttal a szokásosnál aprólékosab-ban, részletesebben próbáltuk megfejteni, s dekódolni a dekódolható? Mi más lehetett volna az író szándéka olvasóival, kritikusaival egyaránt?

BORDÁS Győző

A HAGYOMÁNY ÚJRAÉRTELMEZÉSE

Körkép '89. Huszonhárom mai magyar elbeszélés. Szerk.: Hegedős Mária. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989

Az idei, hatvanadik ünnepi könyvhét dátuma körül valósággal rajzoltak a különböző költői, prózai és drámai antológiák, ami egyrészt az irodalmi termés összegzését s válo-gatását, másrészt bizonyos fokú egyszerűsítését jelenti. Az olvasónak, a már egyre elké-nyelmesedő befogadónak, nem kell törnie a fejét, hogy kit és mit olvasson: kiadók és szerkesztők mintegy tálcán hozzák elé a legszebb s főleg a lenépszerűbb költői (*Szép versek 1988*), epikai (*Körkép* '89), valamint drámai (*Rivalda* '87–'88) alkotásokat.

E gyűjtemények nem adják, nem is adhatják az elmúlt év(ek) lírai, kisépikai s drámai termésének minden vonatkozásban teljes, hű keresztmetszetét. A kritikusok körében népszerűtlen az effajta antológia. A *Körképet* is csak leltárszerű felsorolással szokás

üdvözölni és tudomásul venni. Érhető gyakorlat ez: alapos kritikát írni szinte lehetetlen – s hálátlan feladat is. Egyfelől azért, mert egyetlen elbeszélés, dráma vagy egy-két költemény aligha jellemezheti kimerítően alkotóját; másfelől azért, mert a kötetek egészéről csupán általánosságokat lehet megállapítani. Hiszen ezen gyűjtemények az elmúlt esztendő(k) legjobb írásműveit vannak hivatva közreadni, értő szakember válogatásában – következőképpen színvonala sem mozoghat szélsőséges értékek között.

A Hegedős Mária szerkesztette kötetben huszonhárom elbeszélés szerepel. Az értékes anyag jelentős része – ha itt nem kapott volna nyilvánosságot – még évekig folyóiratokban kallódna. Az előző évi válogatással egybevetve (ahol is az elbeszélés fogalmát igen „tágan” értelmezte a szerkesztő, regényrészleteknek is helyet adva) jelen esetben sokkal következetesebben érvényesült a szerkesztői szigor.

A szerzők életkor és írói rang szerinti összetétele a szokott képet mutatja. A magyar irodalom elismert legnagyobb alkotói mellett elsősorban a közép- és fiatal nemzedékekkel, a *Körkép* „törzsgárdájával” találkozhat a befogadó. Az idősebb nemzedéket Mészöly Miklós, Mátyás Iván s mások képviselik az ideai *Körkép*-ben, általában igényes, színvonalas írásokkal. A középgenerációból egész sor alkotót vonultat fel a könyv, meglehetősen különböző értékű művekkel.

A válogatás mindenkor szubjektív szempontjával nem kívánok vitázni. Mégis, a lehetőségekhez képest nem tekinthető szerencsésnek, hogy közepes, sőt gyenge írások is helyet kaptak a kötetben. Ebben többek között az a vitatható szerkesztői megfontolás is közrejátszhatott, melynek eredményeképpen egyes szerzők nem elbeszélésük művészi értékei miatt, sokkal inkább más (műfajban) művészeti ág terén szerzett (hír)nevük által, kerültek be a gyűjteménybe. Méltányolandó viszont Duba Gyula (csehszlovákiai), Szilágyi István, Vári Attila (romániai), Ferdinandy György (nyugati) és Gion Nándor elbeszélésének a jelenléte. A *Körkép*-ben szereplő kisepikai műalkotásokat nem szokás rangsorolni, a szerzők egyféle védettséget élveznek. Kísérjük meg mégis az értékelést!

Fenntartások nélkül csak az elbeszélések egy részének művészi színvonala dicsérhető. Mészöly Miklós, Mátyás Iván, Esterházy Péter fölényes mesterségbeli tudással megírt elbeszéléssel, írásművel szerepel az antológiában. Az ábrázolt alakok s világuk, kiváltképpen a mondatfűzés, tévedhetetlen pontossággal árulják el szerzőjük kiletét. A kötet javához tartozik Pályi András és Vári Attila kisprózája, s külön szint jelent Tandori Dezső *Almezcseré – a szív marad* című írása.

Igen kockázatos vállalkozás keresztmetszetet, holmi állapotrajzot szerkeszteni valamely műfaj szűk időszakába zártan. Az anyag még nagyon közeli, kevés a távlat a mélyreható és rendszeres áttekintéshez. Sőt nem is egy periódusról kell ítélni, hanem évnyi szakaszról, mely lezáratlan s túl heterogén ahhoz, hogysem egyetlen képletbe lehetne tömöríteni. Óhatatlanul egyszerűsítéshez és egyoldalúsághoz vezet, ha egyedi művek közelében maradó „tünetleírásokon” túlmenően általánosító tételket, elméleti megállapításokat is le akarunk szögezni. Ehhez járul még az egyéni ízlés és ítélet hibaszálaléka, s ezért kell minél nagyobb óvatossággal eljárni.

A magyar elbeszélés helyzetét éves metszetben tükröző *Körkép*-antológiák viszonylag elfogadható lehetőséget, feltételeket kínálnak, ha nem is az egyértelmű, az összefüggő felmérésre, de az elméleti jellegű megállapítások, megfigyelések visszaigazolására. Az óvatosság azonban itt sem árt. Bármilyen körültekintéssel készüljön is a válogatás, csupán a „cseppben a tenger” részben igaz elve szerint reprezentálhatja a kispróza álla-

potát, hiányos mezőkkel tarkított állóképbe zárhatja a folyton változó, átminősülő anyagot.

Alább a *Körkép '89* megjelenése alkalmából kísérelnék meg rövid vázlatot készíteni a legújabb magyar próza néhány jelenségéről. Az antológia szerkesztője elfogadható alapot nyújt az áttekintéshez. A túlzottan merész általánosítástól mégis tartózkodnék, nem szeretnék messzire kalandozni az adott gyűjtemény világától, inkább a közölt írások közelében maradva tennék néhány észrevételt. Úgy vélem, ez a módszer kevésbé fenyeget a veszéllyel, hogy az önkényesen formált, előítéletekre épített vagy túlzottan elvonatkoztatott koncepciók útvesztőjébe keveredjek.

Értékmegőrzés csakis értékteremtéssel lehetséges. Az elbeszélő széppróza is kizárólag új vállalkozásokkal tarthatja fenn több évszázados hagyományát. Az eddig használt jelrendszerek tagadva-megőrzésével, átminősítésével. Az elbeszélésközpontú epikát odahagyva ismét a történetközpontú epika felé fordult a mai magyar prózaírók érdeklődése. A metanyelvi narráció jelenségének s a formai eljárásoknak mint szüzsének a hátterbe szorulása, valamint a „nominalista gondolkodásmódnak” (Balassa Péter) a másodlagossá válása, illetőleg felszámolása figyelhető meg. „A poetikai-történeti gesztus egyben szemléleti: nem visszalépés egy anakronisztikus hagyományhoz, hanem annak át-szellemítése és újraértelmezése” (Balassa Péter). A műalkotások révén megelevenített tradíciót nem követik, hanem „használgják”. A hozzá való viszony minősült át.

Mészöly Miklós *A kitelepítő-osztagnál* című kisprózájában is e gesztus követhető nyomon. Egy precivilizatorikus világgéppel szembeállítja az emberi világ mellé animális emblémákat állít, az állati mellé pedig humanisztikusakat. Eközben arra is rávilágítva, hogy a kezdetektől ezen ősi erők hatottak primitív ismétlődésekkel. (Nyelvi síkon: „Csak a ló magányos.” Az állatok „lelkességét” kifejező mondat vissza-visszatéréseivel szemantikailag is mind telítettebb lesz, ezért válik jelentéshordozóvá bölcséleti szinten is.) Mészöly ezzel emeli ki a hagyományt elszigetelt, holt állapotából, és alakítja jelenvá-lóvá, ismét folyamatossá.

A klasszikus hagyományokhoz visszanyúló elbeszéléstípus számtalan variációra nyújt lehetőséget. Egyes esetekben a mesélő-anekdotikus formával találkozunk, ahol a történet, a cselekmény ügyes, jól folyó előadására esik a hangsúly (Csaplár Vilmos: *A vágy*); másutt a műfaj zártságának megőrzése drámaian feszült, tragikus atmoszférát teremtő, inkább konfliktusokat kiélező, azok elmélyítésére összpontosító ábrázolás céljából történik (Gion Nándor: *Izidor*). A megtartott alapformát tovább színezi a groteszk látásmód. Vári Attila kisepikai művének címében rejlő, előreutaló abszurd mozzanat, groteszk elem (*Virágboszorkány*) olyan tényező, amely a kompozíciót, az elbeszéléselemek belső hierarchiáját is befolyásolja. Ugyanakkor az autentikus atmoszféra, a tér s az idő megérzékítése, valamint a rögzített, mindentudó narrátori pozíció is kitüntetett szerepet kap. A túlságosan direkt célzatú alkotás buktatóját Rákossy Gergely *A kalap* című elbeszélése jelzi. Szájbaragó, ezzel morális aktivizmusának jó irányát megtöri. Indulatának életté pedig a leegyszerűsítő kidolgozás, a nagyon is átlátszó tanító szándék, a sémaszerű poentírozás csorbítja ki. A könyv színképének változatosságát ezek a módzatok már önmagukban is biztosítják, ám a skála még ennél is szélesebb. A különféle egyedi elbeszélésformációk (Esterházy Péter: *WS-napló*, Mátyás B. Ferenc: *Da capo al fine*), visszaemlékezések (Karinthy Ferenc: *Századok lelece*) gazdagítják.

A formák sokasága mögött természetesen ott van a témák, életbeli helyzetek és

emberi sorsok számos változata is. Azokon belül pedig legtöbb esetben a válságba bonyolódott, konfliktusok és dilemmák szorításába került, életükben magukra maradt embersorsok látványához jutunk. Ahhoz a vízióhoz, amelynek megérzékítéséhez Csiki László karkai reminiscenciával él: „Furcsa *labirintus* ez a kórház (a kiemelés tőlem), félemeletnyi vagy annál is kisebb szintkülönbségekkel, lejtő és emelkedő folyosókkal, szegletek, kanyarulatok, benyílók és átjárók sokasága. Hatalmas fehér ajtók váltakoznak keskeny kis fehér vagy éppenséggel festetlen ajtókkal: mintha bárhol bejáratot lehetne vágni a falba, és mögötte máris ott egy új kórterem. Végeérhetetlen ez a kórház, rejtett bugyrai úgy türemkednek ki egymásból, akár a szappanhab buborékai; talán alakja, terjedelme is változik, mindenképpen mozog, alakul, miközben én mozgok benne” (*Közkórház*).

A *Körkép* tradicionális gyűjtemény. A kortárs kispika folyamatos áttekintése, jelenléte óhatatlanul megélesíti alkotók, befogadók s szakemberek szemét egyaránt, figyelmüket összpontosítja, és a visszatérő jelenségek, hibák s erények számbavételére teszi őket képessé. Egy ilyen gazdag, változatos szinképű antológia írásműveit pedig több oldalról meg lehet közelíteni, számtalan olvasat lehetséges.

POZSVAI Györgyi

ARCHAIKUS NAIV MONDÁK, HIEDELMEK

Polner Zoltán: *Sáremler*. Szeged, 1989

Polner Zoltán évtizedek óta hozzáértő szakmai tudással kutatja, gyűjti a Szeged környékén levő falvak népi hagyományait. Értékes gyűjteményeinek a sorát (*Föld szülte fáját, Ördögösök, Éganyám, földanyám, Jegykendő a forgószélben*) újabb kötet gazdagítja, a *Sáremler*. Ebben a kötetben a szegedi nagytáj népének kozmogónikus hiedelemvilágáról, a világ és az ember teremtéséről, a nép természetismeretéről kíván képet adni.

Csongrád megye mintegy harminc falujának számtalan népi bölcsessége, féltve őrzött vallomása került a kötetbe Ipolyi Arnold, Kálmány Lajos és Bálint Sándor gyűjtőmunkájának nyomában. Gyakran egy-egy eredetmonda vagy természetmagyarázó hiedelem a bibliai történetek vaskos, trufaizű tomácsolói lettek. A paradicsomi történeteket folklorizálták a gyűjtemény szövegei. Az Őszösvetség szűkszavú történetei így gazdagodtak a népi képzelőerő révén újabb fordulatokkal, mesei szálakkal.

Gyűjteményét Polner két nagyobb egységre osztja, az elsöben az eredetmondákat, a másodikban a természetmagyarázó hiedelmeket, ráolvasásokat és népi imádságokat közli. Az eredetmondák az ember keletkezését magyarázzák kis eltérésekkel. Egy vonatkozásban megegyeznek a történetek, a férfi a „teremtés koronája”, hiszen az Úristen, amikor sárból megalkotta az első embert (*Sáremler*) „Elfelejtette rátönni a koronát arra a testre, osztán azért mondta, ez majd jó lösz nőnek. Aztán mögcsinálta újra Ádámot, oszt annak már csinált koronát is.”

Az őszinte, egészséges népi humor jut kifejezésre az *Isten embert teremt* című történetben, melynek tanulsága, hogy Ádám, amikor meglátta Évát, akit az Úristen az